

Наливайко Л.Р.

доктор юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 349.2

«ЗАКОННИЙ ІНТЕРЕС» ЯК КАТЕГОРІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

Досліджено сутність та зміст законного інтересу, визначено специфіку його прояву у сфері трудового права. Розкрито співвідношення та взаємозв'язок законного інтересу з термінами «охоронюваний законом інтерес» і «суб'єктивне право». Проаналізовано чинне трудове законодавство у сфері захисту суб'єктивних трудових прав та законних трудових інтересів.

Ключові слова: законний інтерес у трудовому праві, охоронюваний законом інтерес, суб'єктивне трудове право, правовий захист суб'єктів трудових правовідносин, об'єкти правового захисту.

Постановка проблеми. Нині у зв'язку зі збільшенням протиріч, зумовлених, зокрема, динамікою суспільного розвитку та об'єктивними суперечностями між інтересами держави, суспільства й особи, значення права, як регулятора суспільних відносин, суттєво зростає. З урахуванням складної соціально-економічної ситуації та переходу Україні до ринкових відносин актуальним постає питання охорони та захисту суб'єктивних прав і законних інтересів працівників та інших суб'єктів трудових правовідносин. Категорія «інтерес» набуває особливого значення у трудових правовідносинах, зокрема під час вирішення трудових спорів.

У дослідницькій літературі справедливо зазначається актуальність наукової розробки проблематики законного інтересу у трудовому праві як одного із найважливіших завдань, вирішення якого дозволить виробити сучасний підхід до розуміння ролі та місця права у розвитку суспільства.

Вивчення законного інтересу, як категорії трудового права, має важливе соціальне, теоретико-правове та практичне значення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різні аспекти інтересу розглядали у своїх працях Аристотель, Демокрит, Конфуцій, Платон, Цицерон; у середні віки йому приділяли увагу Августин, Ф. Аквінський, М. Падуанський та ін. Згодом ця проблематика була відображена у роботах таких вчених, як: Е. Бентам, О. Бісмарк, Ж. Боден, Г.В.Ф. Гегель, Т. Гоббс, Ф. Енгельс, Є. Ерліх, Р. Ієринг, І. Кант, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Ш. Монтеск'є, Р. Паунд, Е. Ротердамський, Ж-Ж. Руссо, І. Фіхте та ін. Важливий внесок у розвиток теорії інтересу зробили вчені у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: М. Алексєєв, Ю. Гамбаров, В. Гессен, О. Гірке, Л. Гумплович, Г. Єллінек, Б. Кістяківський, М. Коркунов, Л. Петражицький,

О. Рождественський, П. Сорокін, М. Таганцев, В. Тарановський, Е. Трубецький, Г. Шершеневич та ін. У радянський та сучасний періоди дослідженням інтересу з позиції правознавства займалися такі українські та зарубіжні вчені: С. Бобровник, Н. Вітрук, Г. Гак, Д. Гарнер, Г. Глезерман, Д. Горшунов, Р. Гукасян, О. Данильян, А. Єкимов, О. Зайчук, Д. Керімов, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, Н. Кузнецова, В. Лемак, Р. Лівшиць, О. Лукашева, В. Лучин, С. Максимов, А. Малько, М. Марченко, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, Є. Пашуканіс, О. Петришин, А. Піголкін, С. Погребняк, В. Рум'янцев, С. Сабікенов, О. Скакун, С. Студенікіна, В. Тацій, Ю. Тихомиров, М. Цвік, Р. Халфіна, В. Чиркін, Ю. Шемшученко, Л. Явич та ін.

Незважаючи на відсутність остаточного узгодження наукових позицій провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, проблема законного інтересу отримала суттєву увагу у сфері науки теорії держави і права, цивільного права тощо, проте з позиції трудового права це питання не було предметом ґрунтовного дослідження. Окремі аспекти проблеми законного інтересу у трудовому праві розглянуті у роботах О. Барабаш, Н. Болотіної, Т. Додіної, Л. Золотухіна, О. Єськова, С. Іванова, В. Коробченко, О. Лушнікова, М. Лушнікової, А. Петровського, М. Перепьолкіної, О. Перцевої, Т. Рубан, Л. Таля, В. Федіна, Г. Чанишевої, Н. Щербюка, В. Щербини, М. Ярошевського та ін.

Мета. На засадах положень науки теорії держави і права та інших галузевих наук у роботі здійснено спробу визначити сутність та зміст поняття законного інтересу і розкрити специфіку у сфері трудового права.

Виклад основного матеріалу. У ретроспективі категорія «інтерес» отримала теоретичне опрацювання у роботах Рудольфа фон Ієринга «Боротьба за право», «Інтерес і право» тощо, який цілком справедливо вважається родоначальником юриспруденції інтересів. На відміну від теорій природного права та поглядів засновників історичної школи, Р. Ієринг визначав кінцевою засадою права, його практичним ґрунтом інтереси та цілі людей. Основний зміст вчення Р. Ієринга полягав у розробці теорії інтересів як альтернативи вольової теорії. Згідно з його позицією, формальна «силова» сутність права неможлива без змістовного елемента – інтересу. Р. Ієринг спирався на поняття «інтерес» передусім у побудові теорії права у суб'єктивному розумінні. Згодом він поширив свої висновки щодо ролі інтересу на об'єктивне право, вказуючи, що метою права в об'єктивному розумінні є захист інтересу.

Висловлена Р. Ієрингом ідея розуміння прав як юридично захищених інтересів мала суттєвий вплив на погляди таких видатних представників юриспруденції, як Ю. Гамбаров, Г. Єллінек, М. Коркунов, А. Меркель, Л. Петражицький, Ф. Регельсбергер, О. Рождественський, А. Тон, Г. Шершеневич та ін. Поняття інтересу застосовувалося ними переважно у розумінні благ, вигоди або користі, що забезпечується певним об'єктом.

Інтерес – загальнонаукова категорія; є предметом дослідження багатьох наук: філософії, соціології, політології, психології, економічної теорії, науки державного управління, юриспруденції тощо. Так, у словниках з української мови категорія «інтерес» вживається у таких смислових значеннях: 1) увага до

кого- чи чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; 2) вага, значення; 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що, становить зміст чийхось думок і турбот; 4) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чиймсь прагненням, потребам тощо [1, с. 401; 2, с. 164; 3, с. 366]. У соціології інтерес тлумачать як реальну причину діяльності соціальних суб'єктів, спрямовану на задоволення певних потреб, які лежать в основі безпосередніх спонукань, мотивів, ідей, що визначається становищем і роллю цих суб'єктів у системі суспільних відносин [4, с. 166]. З позиції політології інтерес розуміють як вираження потреб суспільства, соціальної групи або спільноти, партії, організації або руху в соціальній чи політичній сферах, що служить причиною, джерелом, спонуканням, мотивом соціально-політичних дій суб'єктів суспільного життя [5, с. 90]. Економісти визначають інтерес як усвідомлені суспільством, соціально-економічними групами і окремими суб'єктами об'єктивно необхідні потреби [6, с. 215]. У психології під інтересом розуміють ставлення особистості до об'єкта через його життєве значення й емоційну привабливість; потреба виступає предметом уваги, тобто інтересу, але не зводиться до нього [7, с. 67]. Використовуючи поняття «інтерес», представники різних галузей знань прагнуть вкласти у нього зміст, адекватний предмету і завданням конкретної науки. Юридична наука не може не враховувати цю обставину, адже інтереси в усьому їх різноманітті безпосередньо стосуються предмета правового регулювання.

У юриспруденції поняття «інтерес» використовується, як правило, з додаванням прикметника, для визначення певних категорій бажаного у тій чи іншій сфері: «правовий інтерес», «інтерес, що має правову природу», «політичний інтерес» та ін. [8, с. 265]. Сучасне суспільство виробило різні правові засоби забезпечення потреб та інтересів суб'єктів правовідносин, серед яких особливе місце посідають законний інтерес та суміжні йому явища: охоронюваний законом інтерес, суб'єктивне право тощо.

Будь-який нормативно-правовий акт пронизаний різними соціальними інтересами. Разом із цим у національному законодавстві відсутня цілісна концепція законного інтересу; не встановлено конкретний зміст законних інтересів, а лише вказано на необхідність їх охорони і захисту й те, що вони повинні поважатися суб'єктами права.

У вітчизняній юридичній науці донедавна більш вживаним було використання словосполучення «охоронюваний законом інтерес», а у зарубіжній – «законний інтерес». Проте, останнім часом на доктринальному рівні та українському законодавстві термін «законний інтерес» набуває поширення. Нині як законодавець, так і більшість дослідників не розділяють ці поняття, використовують їх як синоніми.

Законний інтерес тісно взаємопов'язаний із суб'єктивним правом. Законодавець досить часто використовує поняття законного інтересу у його логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивним правом, проте не розтлумачує цей термін, хоча і надає низку підстав для висновку щодо розмежування категорій «законний інтерес» та «суб'єктивне право», вживаючи у різних нормативно-правових актах словосполучення «права та інтереси (законні інтереси)», зокре-

ма, ст.ст. 130, 243, 246 Кодексу законів про працю України [9], ст.ст. 3, 15, 16, 17, 21, назва Глави 3 «Захист цивільних прав та інтересів» Цивільного кодексу України [10]. Чітке розмежування суб'єктивних прав та законних інтересів здійснюється у ст.ст. 19, 20, 207, 222, 224 Господарського кодексу України [11]; ст.ст. 1, 270 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12]; ст.ст. 2, 27, 44 Кримінального процесуального кодексу України тощо [13]. Таким чином, законодавець визнає, що поряд із суб'єктивними правами існує і законний інтерес, у разі порушення яких можна звернутися за допомогою до компетентних органів публічної влади.

Категорія «законний інтерес» – специфічний феномен правової системи сучасного суспільства. В одному із рішень Конституційного Суду України вказано, що поняття «охоронюваний законом інтерес» – це прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, яке є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції й Законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам. У цьому рішенні Суд визначив, що в юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому розумінні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами [14].

У вітчизняній теорії права законний інтерес розглядається як різновид дозволів, що закріплені в об'єктивному праві або впливають із його змісту та виражаються у можливостях суб'єктів права користуватися конкретним соціальним благом, а у низці випадків звертатися за захистом до компетентних державних органів або громадських організацій – з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним [15, с. 532]. Отже, законний інтерес пов'язує також із усвідомленням суб'єктом права необхідності задоволення своїх потреб способом, що допускається, але прямо не гарантується чинним законодавством.

Законний інтерес має значення не тільки для конкретної особи – їх носія, але і для правопорядку в цілому, захищається так само, як і суб'єктивне право [16, с. 87–106; 17, с. 429]. В умовах розвитку ринкової економіки одним із важливих завдань трудового права є забезпечення правових умов для узгодження інтересів працівника, роботодавця та держави. У разі відсутності такого узгодження можуть настати негативні наслідки: якщо порушується баланс на користь працівників, знижується ефективність бізнесу, його конкурентоздатність тощо; якщо баланс порушується на користь бізнесу, то з'являється соціальна незадоволеність у працівників, зменшується їх соціальна активність [18, с. 65–69]. Нині важливим є дотримання балансу між усіма суб'єктами трудових правовідносин.

Слід зазначити, що чинним законодавством визнається не лише інтерес працівника, а й інтереси трудового колективу, профспілок, роботодавців, ор-

ганізацій роботодавців, виробництва та ін. Як приклад, слід навести ч. 4 ст. 79 Кодексу законів про працю України, де встановлено, що черговість надання відпусток визначається графіками, які затверджуються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), і доводиться до відома усіх працівників. При складанні графіків ураховуються інтереси виробництва, особисті інтереси працівників та можливості їх відпочинку; у ст. 252 визначено, що членам виборних профспілкових органів, не звільненим від своїх виробничих чи службових обов'язків, надається на умовах, передбачених колективним договором, вільний від роботи час із збереженням середньої заробітної плати для участі в консультаціях і переговорах, виконання інших громадських обов'язків в інтересах трудового колективу, а також на час участі в роботі виборних профспілкових органів, але не менш як 2 години на тиждень, тощо [9]. Відповідно, у Законах України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» визначено права та законні інтереси організації роботодавців, їх об'єднань (ст.ст. 5, 18, 21, 28, 29) [19]; «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» регламентовано інтереси працівників або членів профспілок (ст.ст. 1, 2, 13) та ін. [20].

В юридичній літературі зазначено, що законний трудовий інтерес та суб'єктивне трудове право – взаємопов'язані та взаємозалежні категорії. Іноді ці терміни ототожнюються, оскільки в основі будь-якого суб'єктивного права знаходиться той чи інший інтерес, для задоволення якого це право і надається уповноваженій особі. Законні інтереси існують паралельно до суб'єктивних трудових прав, суттєво доповнюючи їх і розширюючи спектр впливу на суспільні відносини [21, с. 48]. Спільними ознаками суб'єктивного права і законного інтересу у сфері трудового права є те, що вони вважаються дозволами: суб'єктивне право – особливий дозвіл (дозволено все, що передбачено законом); законний інтерес – простий дозвіл (дозволено все, що не заборонено законом).

Законний інтерес та право суб'єктів трудових правовідносин підлягають розмежуванню: за сутністю, змістом та структурою. На відміну від суб'єктивного трудового права, сутність законного трудового інтересу має індивідуально визначений характер та полягає у простому юридичному дозволі, відображеному в об'єктивному праві, чи впливає із його загального змісту. Структурою законного трудового інтересу виступає внутрішній зв'язок прагнень, їх організація, той чи інший спосіб поєднання. Зміст законного трудового інтересу містить два елементи: користуватися певним соціальним благом і в окремих випадках звертатися за захистом до компетентних структур; зміст суб'єктивного трудового права складається із чотирьох елементів: поводити себе певним чином, вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів права, користуватися соціальним благом, у разі необхідності звертатися до компетентних органів за державним захистом. Суб'єктивне право та законний інтерес є різними шляхами задоволення соціальних інтересів і потреб суб'єктів трудових правовідносин, вони виконують самостійні

завдання у механізмі правового регулювання.

Розмежування трудових конфліктів на спори права та спори інтересу є загальноприйнятим у міжнародній практиці [22, с. 265]. Суттєвою відмінністю між інтересами та правами у трудових спорах є відсутність судової перспективи, адже такий спір розв'язує проблему бажаного, але ще не створеного права. Враховуючи зарубіжний досвід та національну практику вирішення спорів про інтереси, концептуально предметом (сферою вирішення) спорів про інтереси є розбіжності, які виникли під час переговорів щодо укладення нової або внесення змін до чинної колективної угоди будь-якого рівня. Спір про інтереси у трудових правовідносинах виникає з моменту, коли сторони, вичерпавши усі передбачені засоби із врегулювання розбіжностей, за час колективних переговорів не дійшли згоди щодо підписання нового колективного договору, угоди чи внесення змін до них [23, с. 138].

Таким чином, у сфері трудового права законний інтерес є самостійним об'єктом правової охорони. У трудових правовідносинах надання будь-якого суб'єктивного права має на меті задоволення соціально-значущого інтересу особи. Законний інтерес та суб'єктивне право є дозволами. Законний трудовий інтерес є не забороненою дією, суб'єктивне трудове право – конкретний дозвіл певного виду дій. Законний трудовий інтерес є нібито перехідним етапом на шляху формування нових трудових прав. Належна правова інституційна спроможність дозволить трансформуватися «інтересу» у «право».

Категорія «законний інтерес» має достатньо специфічний характер. Законний інтерес у трудовому праві – вид соціального інтересу, юридичний дозвіл, що виражається у прагненні суб'єкта трудових правовідносин користуватися суспільними благами (матеріальними та/або нематеріальними), а у разі необхідності звертатися до компетентних органів публічної влади за його захистом. Як явище трудового права, законний інтерес має складну соціально-юридичну природу та різні форми прояву у життєдіяльності сучасного суспільства й характеризується такими ознаками: а) має відповідати суспільним інтересам, загальновизнаним правовим принципам, чинному законодавству; б) є простим легітимним дозволом («дозволено все, що не заборонено»), не забезпеченим конкретним правовим засобом; в) спрямований на задоволення соціально значущих суспільних та особистих потреб суб'єктів трудових правовідносин; г) означає прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом у межах правового регулювання; д) виходить за межі змісту суб'єктивного права; е) самостійний об'єкт правової охорони і захисту; є) в окремих випадках є підставою звернення до компетентного органу; ж) відсутність обов'язку будь-кого задовольняти або сприяти реалізації законного інтересу, проте ніхто не має права заборонити особі діяти з метою здійснення своїх законних інтересів.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що право на реалізацію інтересу існує як в індивідуальному, так і колективному суб'єктивному аспектах. Його забезпечення має здійснюватися законодавцем на засаді збалансування інтересів сторін трудових правовідносин. Реалізація

законного інтересу зосереджується у позасудовому розгляді та відбувається із залученням третіх осіб (медіаторів), що сприяє уникненню судового розгляду спорів із максимальним задоволенням позицій обох сторін. Нині позиція законодавця щодо такого соціально-правового явища, як законний інтерес, є в окремих випадках досить суперечливою. Це свідчить про необхідність подальшого дослідження проблеми законного інтересу у трудовому праві.

Бібліографічні посилання

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь, 2002.
2. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. — Х., 2006.
3. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубчинського. — Х., 2006.
4. Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. Г. В. Осипова. — М., 1998.
5. Тадевосян Э. В. Словарь-справочник по социологии и политологии / Э. В. Тадевосян. — М., 1996.
6. Политика доходов и заработной платы : учебник / под ред. П. В. Савченко, Ю. П. Кокина. — М., 2000.
7. Общая психология : учеб. пособие / под ред. В. В. Богословского и др. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 1981.
8. Borchardt G. Soft Law in European Community Law / G. Borchardt, K. Wellens // European Law Review. — 1989. — № 5 (14). — P. 263–268.
9. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року (зі змінами і доп.) // ВВР УРСР. — 1971. — Додаток до № 50.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
11. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. — 2003. — № 18, 19–20, 21–22. — Ст. 144.
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. — 2013. — № 9–10. — Ст. 474.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01 грудня 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>
15. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. — Х., 2006.
16. Малько А. В. Новые явления в политико-правовой жизни России: вопросы теории и практики / А. В. Малько. — Тольятти, 1999.
17. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник / М. Н. Марченко. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2016.
18. Гетьманцева Н. Д. Тенденції та пріоритети реформування трудового законодавства України / Н. Д. Гетьманцева // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. праць. Правознавство. — 2011. — Вип. 578. — С. 65–69.
19. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності : Закон України від 22 червня 2012 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. — 2013. — № 22. — Ст. 216.
20. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 ве-

ресня 2009 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.

21. Андреев Ю. Н. Механизм гражданско-правовой защиты / Ю. Н. Андреев. – М., 2010.

22. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право : учеб. для вуз. / И. Я. Киселев. – М., 1999.

23. Запара С. І. Категорія «інтересу» в цивільних та трудових правовідносинах / С. І. Запара // Часопис Київського ун-ту права. – 2015. – № 2. – С. 136–140.

Наливайко Л.Р. «Законный интерес» как категория трудового права. Исследованы сущность и содержание законного интереса, определена специфика его проявления в сфере трудового права. Раскрыто соотношение и взаимосвязь законного интереса с терминами «охраняемый законом интерес» и «субъективное право». Проанализировано действующее трудовое законодательство в сфере защиты субъективных трудовых прав и законных трудовых интересов.

Ключевые слова: законный интерес в трудовом праве, охраняемый законом интерес, субъективное трудовое право, правовая защита субъектов трудовых правоотношений, объекты правовой защиты.

Nalyvaiko L.R. «Legitimate interest» as a category of labour law. In the article the essence and meaning of legal interest are explored from the standpoint of labour law. The specific character of the category of ‘legitimate interest’ is emphasized. Being the phenomenon of labour law, legitimate interest has a complex socio-legal nature and different forms of manifestation in modern society. Legitimate interest is also associated with the legal entities comprehending the necessity of meeting their own needs in a manner which is acceptable, but not directly guaranteed by the current legislation.

The correlation and interrelationship of the term ‘legitimate interest’ and the concepts of ‘interest protected by law’ and ‘subjective right’ are studied in this article. It is emphasized that until recently ‘interest protected by law’ was mostly used in domestic legal science, whereas ‘legitimate interest’ was most common in foreign one. At the moment the term ‘legitimate interest’ is becoming widespread both at the level of doctrine and Ukraine’s legislation. Today, neither legislators nor most researchers differentiate these two concepts and use them interchangeably. The common feature of subjective right and legitimate interest in the field of employment law is the fact that they are considered as permissions. Legal interests and rights of the subjects of labour relations are to be differentiated in essence, content and structure.

The existing labour legislation in the field of protecting subjective labour rights and legitimate labour interests is analyzed. Domestic law recognizes not only the interests of workers, but also the interests of the workforce, trade unions, employers, employers’ organizations, manufacturing and others. It is found that the right to exercise the interest exists both in individual and collective subjective aspects. Its provision should be made by the legislator on the principle of balancing the interests of the parties of labour relations. It is concluded that the implementation of legitimate interest is concentrated in extrajudicial proceedings and involves third parties (mediators), which helps to avoid legal disputes with maximum satisfaction to both sides.

Keywords: legitimate interest in labour law, interest protected by law, subjective labour law, legal protection of labour relations, objects of legal protection.

Надійшла до редакції 23.03.2016